

І.Ф.Черніков

ДО 80-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ С.М.ПАРХОМЧУКА

30 листопада 2005 р. виповнюється вісімдесят років від дня народження Станіслава Максимовича Пархомчука – визначного українського вченого, історика-міжнародника, балканіста та сходознавця, організатора науки, педагога, дипломата, доктора історичних наук, професора, першого лауреата премії Академії наук України імені Д.З.Мануїльського.

Народився С.М.Пархомчук у селі Човнова Володарсько-Волинського району Житомирської області в трудовій селянській родині. В 1933 р. разом із батьками переїхав у Тирасполь, а в кінці 1940 р. – у Кишинів – столицю МРСР, де мав можливість навчатися молдавській (румунській) мові.

Велика Вітчизняна війна перервала його навчання в середній школі. 17-літнім юнаком Станіслав стає зв'язківцем, а незабаром – бійцем партизанського загону ім. В.І.Чапаєва, який діяв у Тернопільській області.

Із листопада 1944 р. по червень 1949 р. – студент факультету міжнародних відносин Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка. Вищий учбовий заклад закінчив із відзнакою. Протягом 1951–1953 рр. він продовжив навчання у Вищій дипломатичній школі Міністерства закордонних справ СРСР, прослухавши її повний курс. Працюючи у 50-і рр. референтом в Українському товаристві дружби й культурних зв'язків із закордоном, консультантом Управління справами Ради Міністрів УРСР, завідувачем сектору наукових зв'язків АН УРСР із зарубіжними організаціями, С.М.Пархомчук водночас наполегливо, буквально кожен хвилину свого вільного часу віддавав науці. "Trahit sua quemque voluptas" ("Кожного приваблює його пристрасть"). В умовах постійної адміністративно-службової напруги цей афоризм став для нього справжнім дороговказом. І як наслідок – захист кандидатської дисертації, присвяченої боротьбі румунського народу за визволення своєї країни від фашистського ярма та встановлення народно-демократичного ладу¹.

У 1957 р. Станіслав Максимович був зарахований на посаду старшого наукового співробітника Інституту історії АН УРСР. Отже, вибір на користь професійного науковця, історика-міжнародника було зроблено, остаточно й безповоротно.

В 1963–1965 рр. йому у ранзі радника Міністерства закордонних справ УРСР довелося досить інтенсивно працювати в Секретаріаті відділення Організації Об'єднаних Націй у Женеві (Швейцарія). У кінці 1965 р. С.М.Пархомчук здійснив воїстину справжній штурм висот науки, захистивши докторську дисертацію на тему: "Революційна боротьба румунських трудящих за розвиток країни по демократичному шляху"².

Цілком зрозуміло, що отримання Станіславом Максимовичем ученого ступеня доктора історичних наук, його становлення як фахівця вищої кваліфікації в сфері української румунології правомірно розглядати як подію неординарної ваги. Адже це неспростовний факт, що Україна була свого часу одним із загально-визнаних центрів міжнародної балканістики.

У доктора історичних наук, а з 1971 р. ще і професора за спеціальністю "Всесвітня історія" С.М.Пархомчука³ були цілком достатні підстави, щоб належати до когорти українських балканістів як її діяльного функціонера⁴. Адже він був одним з небагатьох учених, хто підтримував досить жваві стосунки з Міжнародною асоціацією по вивченню країн Південно-Східної Європи – "Association Internationale d'Etudes du Sud-Est Europeen" (AIESEE), штаб-квартира якої знаходилася у столиці Румунії – Бухаресті⁵. А в квітні 1969 р. Станіслав Максимович взяв участь у засіданні Бюро цієї організації, яке було проведено в столиці України.

У 1970 р. наукова громадськість УРСР готувалась урочисто відзначити 100-річчя від дня народження найвидатнішого українського вченого-орієнталіста зі світовим ім'ям академіка А.Ю.Кримського (15 січня 1871 р. – 25 січня 1942 р.)⁶. В зв'язку з цим Президія АН УРСР 11 червня 1970 р. прийняла постанову про створення у складі Інституту історії – відділу історії країн зарубіжного Сходу. Завідувачем відділу було затверджено С.М.Пархомчука⁷.

Отже, майже через сорок років після знищення сталінським режимом усіх республіканських сходознавчих структур орієнталістика знову поверталася в Україну, а процес її відродження та подальшого розвитку набував, попри всі негаразди, дедалі більш стабільного характеру.

Не було нічого випадкового й у тому, що посаду завідувача відділу зайняв Станіслав Максимович. Учений екстра-класу, наукова проблематика якого тією або іншою мірою була близька до сходознавчої, людина невичерпної енергії та незаперечної ерудиції, з багатющим досвідом міжнародного спілкування, він, як ніхто інший, був готовий до виконання зазначеної місії.

Проте доля виявилася надто жорстокою по відношенню до С.М.Пархомчука. Вона йому відпустила керувати відділом лише один п'ятирічний міжконкурсний період: від червня 1970 р. – до червня 1975 р., а точніше до 2 липня останнього року, коли передчасно обірвалося його життя. Однак то був його справді зоряний час!

Свою діяльність як завідувач відділу С.М.Пархомчук розпочав, як і годиться, з комплектування складу нового підрозділу. Й тут його організаторські здібності виявилися, можна сказати, "на відмінно". Швидко та вдало йому пощастило підібрати кандидатури співробітників, враховуючи їх фахові й ділові якості.

Не менш важливим завданням для керівника відділу було визначення основних напрямків досліджень і розробок тем його співробітників. Цілком зрозуміло, що першорядна увага приділялася у той час проблемам, пов'язаним із розвитком національно-визвольного руху в колоніальних країнах зарубіжного Сходу, виникненням та становленням молодих незалежних держав, що розвиваються, досягненнями у соціальному прогресі їх народів⁸.

В матеріалах, поданих на конкурс, завідувача відділу історії країн зарубіжного Сходу С.М.Пархомчука (червень 1975 р.) зазначалося, що ним опубліковано близько 100 наукових праць, у тому числі три індивідуальні монографії ("Румунський народ у боротьбі за соціалізм" – Київ, 1959. – 112 с.; "Народження нової Румунії. Антифашистський рух і перемога народної демократії в Румунії (1941–1945 рр.)" – Київ, 1961. – 268 с.; "Великий Жовтень і революційне піднесення в Румунії (1917–1921) – Київ, 1967. – 263 с.). Він – співавтор восьми колективних праць та навчальних посібників, брошур, багатьох наукових статей і повідомлень⁹.

Й хоча названі публікації, згідно з їх тематикою, містять досить високий відсоток заідеологізованості, вони і нині становлять відчутний інтерес, мають наукову цінність. Узяти, наприклад, джерельну базу монографічних та інших досліджень Станіслава Максимовича. Вони, як правило, побудовані на основі активного залучення, ретельного опрацювання й широкого використання насамперед документів і матеріалів із національних архівів Румунії дипломатичного та громадсько-політичного спрямування, офіційних публікацій, статистичних довідників, мемуарної літератури, величезної кількості періодичних видань – преси румунською, англійською, українською, російською мовами.

Багато фактологічних даних, почерпнутих із його праць, можливо, стануть і сьогодні у пригоді фахівцям.

Як завідувач відділу історії країн зарубіжного Сходу, С.М.Пархомчук прагнув якомога швидше переключитися на нову дослідницьку тематику, хоча він ще деякий час продовжував виконувати завдання по інститутському відділу зарубіжних соціалістичних країн, очолюваному членом-кореспондентом АН УРСР І.М.Мельниковою.

Нову тематику, ймовірно, підказав випадок. 28 листопада 1970 р. відзначався 150-річний ювілей Ф.Енгельса. А напередодні, 19 листопада, відбулася наукова сесія, скликана Інститутом історії АН УРСР та Науковою радою з історії історичної науки при Секції суспільних наук Академії, перед учасниками якої з доповіддю "Ф.Енгельс і деякі головні питання історії країн Сходу" виступив Станіслав Максимович¹⁰. А через 2 роки, 1972 р., в збірнику статей "З історії зарубіжного Сходу" з'явилася його публікація "К.Маркс і Ф.Енгельс про суть і характер колоніалізму"¹¹. У тому ж році Київським видавництвом політичної літератури було видано брошуру "Приреченість колоніалізму", одним із співавторів якої став С.М.Пархомчук¹².

1974 рік ознаменувався виходом із друку ще двох його публікацій, а саме статті "Національно-визвольна боротьба в афро-азіатських країнах – сучасний етап та шляхи її розвитку"¹³ й розділу "Марксизм-ленінізм про приреченість колоніалізму. Крах колоніальних імперій"¹⁴. Нарешті, 1976 р., вже після кончини Станіслава Максимовича, побачило світ, за його участю як редактора, таке видання, як "За освобождение Юга Африки" (Київ, 355 с.).

Зауважимо, що одна із самостійних тем, що виконувалася у відділі протягом п'ятиріччя, коли завідувачем був С.М.Пархомчук, обов'язково присвячувалася внутрішнім і зовнішньополітичним проблемам сучасної Африки.

Розглядаючи з позицій сьогодення низки наведених Станіславом Максимовичем політичних й економічних постулатів щодо народів Сходу, доводиться констатувати, що далеко не всі вони втратили нині свою актуальність.

Безперечно, залишається у силі оцінка дій колонізаторів, які, що називається, "залізом та кров'ю" підкоряли місцевих тубільців, створивши на їх територіях в Азії й Африці гігантські колоніальні імперії¹⁵. Неспростовною є також ідея про те, що народ, який поневолює інші народи, не може бути сам вільним¹⁶ і т.ін. Невипадково, що XV сесія Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 14 грудня 1960 р. прийняла вікопомну Декларацію про надання незалежності всім без винятку колоніальним країнам та народам.

Серед інших першорядних проблем постколоніального розвитку молодих незалежних держав є ставлення до релігії. Адже переважна більшість їх населення була неписьменною. На думку С.М.Пархомчука, проголошена деякими владними структурами у країнах "третього світу" боротьба з релігійним світоглядом (як в ісламі, так й у буддизмі) є великою помилкою і приречена на поразку¹⁷.

В розділі колективної монографії "У боротьбі за ліквідацію колоніалізму" він приділив особливу увагу становищу, яке склалося в 60-і – на початку 70-х рр. на Півдні Африки. Внаслідок протиправних дій тодішнього расистського режиму у Південно-Африканській республіці (ПАР) 21 листопада 1969 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла спеціальну резолюцію про політику апартеїду уряду цієї країни, в якій було враховано рекомендації Ради Безпеки щодо невідкладних заходів з метою ліквідації загрози міжнародному миру та безпеці у цьому регіоні земної кулі¹⁸.

* * *

Наукова цінність і політична актуальність творів доктора історичних наук, професора С.М.Пархомчука – безперечні. Постановою Президії Академії наук України у 1975 р. він був удостоєний премії імені Д.З.Мануїльського¹⁹. Станіслав Максимович був першим в історії лауреатом даної премії. Його також було нагороджено п'ятьма медалями.

Автору цих рядків пощастило разом із ним близько двох десятків років працювати в одному Інституті, а останні п'ять років бути у відділі під його безпосереднім керівництвом. Спокійна та ділова обстановка, атмосфера високої вимогливості й водночас доброзичливості та взаємної поваги, які ініціював і наполегливо підтримував у

колективі підрозділу С.М.Пархомчук, благотворно впливала не тільки на результативність науково-дослідної роботи, а також на самопочуття колег-співробітників.

Високий професіоналізм, унікальна обізнаність у кожній конкретній справі, чіткість та рішучість і в той же час витримка й виваженість, почуття оптимізму та гумору – такі риси, дійсно, мав Станіслав Максимович – природжений організатор науки. Йому також була властива і така дорогоцінна людська риса, як готовність завжди прийти на допомогу ближньому.

Визначний учений, великий трудівник, взірць принциповості та скромності, Станіслав Максимович до останніх днів свого короткого життя (йому ще не виповнилося й 50-ти років, коли він трагічно загинув внаслідок нещасного випадку) був пристрасно відданий українській балканистиці, став одним із перших подвижників відродження та розвитку вітчизняного сходознавства у новітній період.

¹ Науковий архів Інституту історії України НАН України (далі – НАПУ НАН України). – Ф.1. – Оп. 1-Л. – Спр. 1012. – Арк. 1, 9–10; Вчені Інституту історії України, Біобібліографічний довідник. Серія Українські історики. – Вип.1. – К., 1998. – С. 240–241; Український радянський енциклопедичний словник. – Київ. 1967. – Т.2. – С.747.

² НАПУ НАН України. – Ф.1. – Оп.1-Л. – Спр. 1012. – Арк. 22, 50, 59; Вчені Інституту історії України. Біобібліографічний довідник. Серія Українські історики. – Вип.1. – С. 240–241.

³ Він читав курс лекцій з історії міжнародних відносин як у Київському університеті імені Т.Г.Шевченка, так і в Київському педагогічному інституті іноземних мов.

⁴ У довіднику “Балканистика в Украинской ССР” згадується про 26 різних публікацій, автором яких був С.М.Пархомчук (*Сохань П.С., Тодоров Н.* Балканистика в Украинской ССР. Библиографический указатель 1917–1980. – К., 1983. – С.204).

⁵ *Condurachi Em. L’AIESEE a son X-e anniversaire – esquisse d’un bilan du passe et de ses perspectives d’avenir // Association Internationale d’Etudes du Sud-Est Europeen. Bulletin, 1973. XI. 1–2. – Bucarest. – P.27–45; Georghiu Petre. Les publications de L’AIESEE // Ibidem. – P.47–51.*

⁶ І дійсно, в середині січня 1971 р. відбулась ювілейна наукова сесія Академії наук України. Академічне видавництво “Наукова думка” у 1972–1974 рр. видало п’ятитомник вибраних творів А.Ю.Кримського, з яких IV-й том та книга 2-а V-го тому повністю містять матеріали сходознавчої тематики.

⁷ НАПУ НАН України. – Ф.1. – Оп.1 –Л. – Спр. 1012. – Арк. 76.

⁸ Там само. – Арк. 81.

⁹ Там само. – Арк. 88; Вчені Інституту історії України. Біобібліографічний довідник. Серія Українські історики. – Вип.1. – С. 241.

¹⁰ *Комаренко Н.В.* Присвячено Фрідріху Енгельсу // Український історичний журнал (УІЖ). – 1971. – № 1. – С. 147.

¹¹ *Пархомчук С.М.* К.Маркс і Ф.Енгельс про суть і характер колоніалізму // З історії зарубіжного Сходу. Збірник статей. – К., 1972. – С.10–26.

¹² *Виговський І., Пархомчук С.* Приреченість колоніалізму. – К., 1972. 71 с.

¹³ Див.: Країни Сходу. Історія та сучасність. Збірник статей. – К., 1974. – С. 6–32.

¹⁴ Див.: У боротьбі за ліквідацію колоніалізму. Зовнішньополітична боротьба Радянського Союзу за остаточну ліквідацію колоніалізму та участь в ній Української РСР. – К., 1974. – С. 6–58.

¹⁵ *Пархомчук С.М.* Марксизм-ленінізм про приреченість колоніалізму. Крах колоніальних імперій // У боротьбі за ліквідацію колоніалізму... – С. 7, 9, 12.

¹⁶ Там само. – С. 8.

¹⁷ *Пархомчук С.М.* Національно-визвольна боротьба в афро-азіатських країнах – сучасний етап та шляхи її розвитку // Країни Сходу. Історія та сучасність. Збірник статей. – С. 28–29.

¹⁸ *Пархомчук С.М.* Марксизм-ленінізм про приреченість колоніалізму... // У боротьбі за ліквідацію колоніалізму... – С.33–36.

¹⁹ Вісник Академії наук Української РСР. – 1975. – № 6. – С. 3–4.